

ЦРТНИЦЕ О ИСТОРИЈСКОЈ И СОЦИЈАЛНОЈ УСЛОВЉЕНОСТИ РОДНОГ БУЏЕТИРАЊА

Апстракт: У раду се указује и на концепт људских права, прописаних међународним документима које је ратификовала наша земља, који тежи ка томе да сви људи морају имати обезбеђену исту доступност ресурсима у друштву. Указује се и на то да код нас Закон о буџетском систему прописује обавезу да ће се одредбе овог закона које се односе на родно одговорно буџетирање примењивати на буџетске кориснике у складу са годишњим планом поступног увођења родно одговорног буџетирања, а у целини до доношења буџета Републике Србије и буџета локалних власти за 2020. годину.

Кључне речи: родно одговорно буџетирање, богатство, сиромаштво, потребе, жене, мушкарци.

Расправе, писане или изречене, заступање ставова, теме стручних и научних сусретања о принципима родног буџетирања и о нужности увођења и спровођења овог елемента економске политике у модерним државама, могу отпочети на неколико различитих начина. Најпре, тиме што се расправа или дискусија води од стране учесника/учесница који познају основне елементе тог процеса, па се речима обухвата средина, срж поступања, и разграђава ка постизању постављених циљева, све квалитетније. Дакле, на начин који указује на то да се не ради о почетницима. Али, постоје и другачији приступи, у којима се настоји да се генезом објашњења социјалних услова који су водили ка неопходности увођења родног буџетирања, пренебрегне, предухитри предрасуда јасно формулисана питањем, или тврдњом, „зар је то заиста неопходно“.

Овај рад, следећи основне постулате смисла пешчаног мерења времена, управо садржи нека размишљања којима треба окренути пешчани сат, али ради тога да отицање песка не значи само долазак на садашњост, већ указивање на почетак, односно мотиве проистекле из социјалне битности, за увиђање неопходног родног буџетирања.

У *Социологији*, култној књизи Ентони Гиденса¹, поглавље под називом „Породица и брак“, почиње речима: „Тема већег дела ове књиге јесте промена“. Гиденс пише о родним улогама, при чему јасно објашњава како је „род друштвено произведен појам који додељује различите друштвене улоге и идентитете мушкарцима и женама“.² Доступност адекватних и друштвено прихватљивих

¹ Е. Gidens, *Sociologija*, Beograd 2005, 187.

² Исто, 122.

циљева захтева и постојање адекватних и друштвено прихватљивих средстава за постизање тих циљева. Међутим, ту се одмах намеће питање родних разлика, зато што управо оне доводе до значајног облика друштвеног раслојавања. Не само у односу предметно одређене тачке спајања која би била видљива у припадности одређеном друштвеном слоју, по економској моћи, већ сасвим другачије груписање, груписање по роду, који се читује као родна неједнакост, која ствара разлику у статусу, моћи и престижу између мушкараца и жена у оквиру група, колектива и друштва. Гиденс поставља питање формулисано на начин који одређује срж размишљања – да ли мушкарци и жене имају увек једнаки приступ друштвеним ресурсима: води, храни, новцу, моћи и времену? Или, и даље, да ли се улоге и поступања мушкараца и жена исто вреднују³, и у смислу одобравања, и у смислу неодобравања. Стога је неопходно размотрити појаве: богатства, сиромаштва, задовољења потреба на егзистенцијалном нивоу, или на нивоу који одређује квалитет живота на другачији начин, и да ли су сви побројани феномени од битног утицаја на појаву неког облика девијације, криминалитета, на пример. Да ли тада, социјална правда по номотехничкој номенклатури доступна подједнако свима, одговара стварним догађајима, уколико је сиромаштво било услов девијације. И да ли би принципи родног буџетирања могли да отклоне ту врсту социјалне неједнакости?

Сиромаштво/богатство, задовољење потреба

Увођење ставке родног буџетирања не подразумева исхитреност и случајност поступања савремених држава, већ напротив, јасно сагледавање услова који су до тога довели. Кохортски приступ условима који су водили до генезе од размишљања, затим јавног заговарања, а потом и до лобирања за увођење и примену родног буџетирања, подразумева тачку спајања неких друштвених појава или стања који несумњиво чине да се постојећи односи опресије моћи морају довести у другачију равн. Како то испунити без унапред јасно прописане и санкцијом брањене позиције која омогућава једнаку расподелу средстава у друштву, према мушкарцима и женама, за задовољење њихових људских потреба.

Човек, као природно и друштвено биће, тежи задовољавању својих потреба, које се мењају, у зависности од економских, социјалних, културних и технолошких могућности и стања у друштву. Друштвени процеси, попут урбанизације и индустријализације, утицали су да се обим и квалитет људских потреба⁴ прошири, али је временом наметнута и тежња да друштво организовано, путем институција, омогући задовољавање нараслих потреба и онда када појединци то сами тешко или уопште не могу да чине.

Појам нужних потреба се може утврдити у зависности од друштвено-економских формација и класа. У искуственом смислу, нужне потребе су оне које је неопходно задовољити тако да се код чланова једног друштва или класе пробуди осећање или убеђење да им је живот на датом нивоу поделе рада „нормалан“.⁵ На сличан се начин одређује појам животног минимума, који обухвата физички и

³ E. Gidens, n. d., 123.

⁴ Своје учење о људским потребама класици марксизма су развили на поставци да је позив сваког човека подмиривање сопствених потреба. Видети: K. Marks, Nemačka ideologija, Beograd 1964, 331.

⁵ A. Heler, Vrednosti i potrebe, Beograd 1981, 95-99.

друштвено-економски условљене количине роба и услуга, личне и заједничке потрошње у нужном асортиману, без којих није могућа репродукција појединаца и породице.⁶

У данашњем савременом свету и даље не постоји могућност да све категорије становништва задовоље своје фундаменталне потребе ради опстанка – довољно хране, адекватна одећа и обућа – па се тако у социолошкој литератури наводи да они „живе у сиромаштву“.⁷ Концепт апсолутног сиромаштва заснива се на идеји преживљавања, односно обезбеђивања основних услова које треба испунити да би се одржала физички здрава егзистенција. Зато се концепт апсолутног сиромаштва сматра универзално примењивим. Њиме су обухваћени стандарди људског одржања који су, више или мање, исти за све људе истог животног доба и исте телесне грађе, без обзира на то из ког краја света потичу. За било ког појединог човека се зато сматра да живи у сиромаштву, уколико се налази испод овог универзалног стандарда.⁸

Међутим, због немогућности да се прецизно одреди садржај тог стандарда, у социолошкој литератури одређује се и концепт релативног сиромаштва, којим је сиромаштво одређено „у односима на укупни стандард који преовладава у одређеном друштву“.⁹ Представници овог концепта сматрају да је сиромаштво културолошки условљен феномен, па се стога не може одредити на основу неког универзалног стандарда. Људске потребе нису свуда идентичне, разлике су могуће чак и у оквиру једне друштвене заједнице,¹⁰ између економски различито одређених слојева становништва, између мушкараца и жена у тим слојевима.

Сиромаштво се може одредити и као стање мултидимензионалности када недостају основне могућности за достојанствен живот. Мултидимензионалност сиромаштва, као појаве, карактерише трајна или хронична ускраћеност ресурса, способности, могућности избора, сигурности и моћи који су потребни за адекватан животни стандард и остварење других грађанских, економских, политичких, културних и социјалних права. Препознатљивост сиромаштва огледа се тако на

⁶ М. Костић, „Потребе, социјалне разлике и криминалитет“, у: Узроци и последице социјалне диференцијације у нашем друштву данас, Приштина 1997, 224-225.

⁷ Е. Gidens, n. d., 317.

⁸ Апсолутна линија сиромаштва може бити: линија екстремног и линија генералног сиромаштва. Екстремна линија сиромаштва, која се још назива и линија прехранбеног сиромаштва, одређује се на основу вредности „прехранбеног пакета“, који садржи минимум неопходних калорија и хранљивих вредности. У одређивању генералне линије сиромаштва узима се у обзир да појединац има и друге потребе изузев хране за преживљавање, нпр. стан, одећу и сл. Генерална линија сиромаштва утврђена је тако што је на монетарну вредност овог минималног нивоа прехранбених потреба (који је истовремено и вредност екстремне линије сиромаштва), додата монетарна вредност непрехранбених роба и услуга која се троши у оним домаћинствима где се за прехранбене потребе издваја износ једнак том апсолутном минимуму прехранбених потреба. Видети: „Преглед сиромаштва у БиХ“, www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/PRSP_PregledSiromastva.pdf, Приступ: 13. 2. 2019.

⁹ Е. Gidens, n. d., 317.

¹⁰ Нека материјална добра се у једном друштву сматрају неопходним за живот, а у другом као потпуни луксуз. Гиденс наводи да у већини индустријализованих земаља одређене навике у исхрани и хигијени представљају минимум стандарда квалитетног живота и да грађани којима то није доступно живе у сиромаштву. Ипак, у многим земљама у развоју, овакви услови нису стандарди, већ изузетак, па би било бесмислено мерити сиромаштво на основу њиховог постојања или непостојања. Видети: Е. Gidens, n. d., 317.

разне начине, и то као: недостатак прихода и средстава довољних да се осигура одржива егзистенција; глад и неухрањеност; слабо здравље; ограничена или никаква доступност образовању и осталим темељним услугама; повећана смртност, укључујући смртност од болести; бескућништво и неадекватни стамбени услови; несигурно окружење, друштвена дискриминација и изолација.¹¹ Живот на друштвеној маргини, као „маргинални грађанин“¹² приликом одлучивања у грађанском, друштвеном и културном животу заједнице такође је битна карактеристике негације људских права.

У савременој социолошкој литератури често се полази од изношења две тврдње, важне за теоријско/социолошка, као и правничка размишљања о узајамној повезаности личних девијација и сиромаштва. Први приступ преиспитује дејство које сиромаштво остварује као узрок личних девијација, и криминалног понашања, а други се односи на начин како се правосудни/легалистички систем односи према сиромашним особама. Иначе, према мишљењу које заступа Karmen, сиромашне особе најчешће су и припадници мањинских група у друштву које су двоструко погођене, како економском депривацијом, тако и социјалном дискриминацијом. Сиромашна особа „не преза ни од чега“ како би дошла до средстава да задовољи своје основне потребе или да удовољи тренутном „хиру“ испуњења „луксузних потреба“, док се индиректни утицај сиромаштва испољава кроз изградњу вредносног система једне особе и њен животни стил, одабир пријатеља, као и могућност долажења до посла.¹³

У оквиру теорије фрустрације поставља се и питање вршења кривичних дела од стране доњих, дакле сиромашних слојева становништва. Према теорији фрустрационе агресије „појава агресивног понашања увек претпоставља постојање фрустрације и обрнуто, постојање фрустрације увек води некој врсти агресије“.¹⁴ Услед немогућности задовољавања потреба својих породица може се развити осећај незадовољства који даље води ка испољавању фрустрационе агресивности. Тако се може објаснити криминалитет доњих слојева који због реакције на незадовољство могу вршити имовинска и друга кривична дела.¹⁵

Међу првим социолошким објашњењима криминалитета о повезаности лоших услова живота и појаве злочина издваја се мишљење холандског

¹¹ Видети о томе: „Преглед сиромаштва у БиХ“, www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/PRSP_PregledSiromastva.pdf, приступ: 13. 2. 2019.

¹² М. Milutinović, *Kriminologija*, Beograd 1988, 380.

¹³ Видети: А. Karmen, „Poverty, Crime and Criminal Justice“, u: *From Social Justice to Criminal Justice, Poverty and Administration of Criminal Law*, 2000, Philopsohy, 25-47. <http://books.google.com/books?isbn=0195129857...> приступ: 15. 2. 2019.

¹⁴ Видети опширније о теорији фрустрационе агресије: С. Константиновић-Вилић и др, *Криминологија*, Ниш 2012, 279.

¹⁵ Уколико се прихвати схватање о научној агресивности код човека (за разлику од схватања о урођеној агресивности) онда се полази од тога да друштво може спроводити контролу агресивности уколико развије механизме учења, односно механизме условљавања грађана. Контрола агресивности је нужна претпоставка опстанка једне друштвене заједнице. Истовремено, схватање о урођености агресивног нагона резултира у ставу да је право друштва да врши контролу агресивности строго ограничено до оног степена када оно тиме почиње да угрожава биолошку основу својих грађана. Да ли би овакво размишљање везано за „психијатријску теорију казне и проблем агресивности“ (Фатић) могло да буде тумачено (у ширем контексту) у погледу вршења имовинских кривичних дела услед сиромаштва ради задовољења егзистенцијалног минимума и кажњавања учинилаца? А. Фатић, *Казна као метафора*, Београд 1995, 37.

криминолога Бонгера, који у свом делу „Криминалитет и економски услови“ полази од лоших услова живота, одбацујући херeditарне ставове антрополошки и биолошки оријентисаних криминолога. У том смислу, Бонгер пише да „велики део економског криминалитета (такође и проституције у извесној мери) има своје порекло у грамзивости изазваној садашњим економским окружењем“.¹⁶ Уопште, читав Бонгеров опус управо је окренут на изучавање економских услова (беда, сиромаштво) као основних криминогених фактора који извиру из друштвеног система и који манифестују, на једној страни, егоизам горње класе, а на другој, беду доње класе, њено незнање и незрелост.¹⁷

Марксистичко објашњење девијација, како истиче Милутиновић, посебну пажњу поклања утицају беде и сиромаштва доњих друштвених слојева на криминалитет. Расправљајући о криминалитету, Маркс истиче да појава криминалитета има своју генезу у условима живота буржоаског друштва, у друштвеним и својинским односима на којима то друштво почива, који рађају незапосленост, сиромаштво, породичну беду, проституцију, криминалне навике и склоности. Према Лењину, усред тешког социјалног положаја, многи припадници доњих класа и слојева потпадали су под утицај демократизације капиталистичког друштва и упустили се у вршење кривичних дела. Тако су експлоатација маса, беда и сиромаштво представљали „главни социјални узрок“ ексцеса, којима се нарушавао социјални живот¹⁸.

Аутори, попут Хејла, Хауардове и других¹⁹ издвајају посебан правац у социологији, као теорију „притиска“, затим социјалне дезорганизације (Чикашка школа), економске теорије, теорије контроле и теорије опортунитета и свакодневних (рутинских) активности, које управо описују односе повезаности између сиромаштва и личних девијација, посебно криминалитета.

Међу првим творцима теорије притиска издваја се Емил Диркем. Социолошкој и криминолошкој мисли крајем 19. века посебан допринос дао је Диркем својим концептом аномије, описујући ситуацију у којој су друштвена правила уништена или „замагљена“ и збуњујућа у мери у којој људи не знају шта да очекују једни од других. Све ово води ка осећању међусобне изолованости и свести о бесмислу живота.

Диркем је своја дела писао у 19. веку после бума индустријске револуције, која је утицала на трансформацију претежно руралних пољопривредних заједница у урбане средине у којима је доминирала мануфактурна индустријска производња. Према Диркему, аномија – стање незаконоња – се повећава током периода убрзаних социјалних промена и води ка незадовољству, сукобима и девијацијама. Овакве појаве дешавају се током економских рецесија, али исто тако и током периода огромног просперитета.²⁰

Теорија притиска обухвата и учење Мертона, који, за разлику од Диркема, не сагледава појаву личних девијација и аномије као последице постојећих социјалних промена. Уместо тога, злочин се објашњава као могући одговор на притиске произведене из постојања неједнако доступних могућности за постизање

¹⁶ Ђ. Игњатовић, Криминолошко наслеђе: практикум из криминологије, Београд 2002, 131.

¹⁷ М. Milutinović, n. d., 123.

¹⁸ Исто, 150.

¹⁹ С. Hale et al., Criminology, Oxford; New York 2005, 326.

²⁰ Е. Dirkem, Pravila sociološke metode, Beograd 1963, 70-71.

успеха. Истицање „америчког нагласка“ ка новчаном успеху и општа тежња да се то и достигне, води ка претераној анксиозности, одбојности, неурози и антидруштвеном понашању. У том смислу Мертон објашњава различите корелације између злочина и сиромаштва, полазећи од тога да сиромаштво није изолована варијабла, већ да је оно једна „у комплексу независних друштвених и културних варијабли. Када се посматра у овом контексту, оно представља сасвим различита стања ствари. Сиромаштво као такво и, консеквентно, ограничен број повољних прилика, нису довољни да индукују уочљиво високу стопу криминалног понашања. Чак и често помињано „сиромаштво усред обиља“ неће обавезно довести до овог резултата. (...) Тако је сиромаштво у много мањој корелацији са злочиним у Југоисточној Европи него у САД“.²¹ Објашњавајући раскорак између културних циљева и институционализованих норми за њихово постизање, Мертон је указао на делинквентне активности омладине из нижих класа. Сиромаштво у том контексту долази до изражаја као услов криминалне активности, зато што омладина из нижих класа није у стању да законским путем оствари материјално поседовање за којим тежи, па стога долази у стање аномије и крши законске норме да би постигла друштвено прихватљив животни циљ.²²

Чикашка школа развила се на специфичном проучавању урбане социологије на Чикашком универзитету између два светска рата, посредством емпиријских истраживања градске средине и екологије. Аутори, попут Трашера, Шоа и Мекеја (Tracher, Shaw, McKay) развили су концепт по коме неки квартави ближе центру града и сиромашна предграђа имају непосредан утицај на криминално понашање дела становништва. Неуспешна или тешко остварива адаптација миграната ствара гангове девијантних оријентација који одбацују постојеће друштвене вредности. Истражујући девијације у великим градовима, представници Чикашке школе законитост таквог понашања налазе у области локалних средина и друштвених група, сиротињских четврти, црначких гета с високом стопом криминалитета и других облика девијантног понашања, као што су проституција и самоубиства. Као критички став упућује се оптерећеност субјективизмом код ових аутора.²³

Према економској теорији, економски модел злочина поставља појединце који бирају између криминалитета и легалног рада у зависности од могућности, награде и цене коштања сваке посебно. Тако, појединци бирају да ли ће се бавити легалним послом или криминалом у зависности од прилика за добијање посла и наднице на легалном тржишту у поређењу са могућностима илегалне зараде, ризика откривања и врсте и тежине казне која је за то дело прописана, под условом да особа предузме илегалну активност. Док је на самом почетку настанка овог објашњења суштина била у избору између легалног и илегалног поступања, касније се учење проширило и на ситуације када се нека особа у истом периоду времена бави и легалним и илегалним послом. То је посебно важно нагласити за периоде када се могу добити само повремено послови ниског квалитета, са или без имало сигурности и који су слабо плаћени. У овој категорији упослених доминирају жене. Теорија истиче да уколико дође до погоршања у економији, у смислу смањења посла или још слабијег плаћања, криминалитет ће се повећати.²⁴

²¹ Ђ. Игњатовић, н. д., 158.

²² М. Milutinović, n. d., 139.

²³ М. Бошковић, Криминологија, Нови Сад 2005, 56-58.

²⁴ С. Hale et al, н. д., 328-329.

Теорија контроле назива се и теоријом друштвених спона или теорија социјалних веза коју заступа Тревор Хирши (Trevor Hirschi). Према једној варијанти овог учења, које је Хирш заступао 1969. године, нагласак је на социјалним везама према породици, школи, послу, свакодневним активностима и веровањима која изолују људе од криминалних активности. Прва упоришна тачка социјализације је *оданост* изражена према породици и школи, док је друга *преданост*, а односи се на време, енергију и напоре у едукативним социјалним напорима које личност везују моралним вредностима друштва. Трећи облик социјалних веза је *учешће*, односно закупљеност активностима у оквиру конвенционалних интереса заједнице. Та ангажованост, према Хиршију, оставља мало времена за девијантно понашање. Последњом тачком или социјалном везом Хирш сматра *веру* која наглашава систем социјалних вредности, у смислу поштовања закона, људи и институција које их примењују.²⁵

Кантор и Ленд (Cantor, Land) указују на то да ће растућа незапосленост имати последице у односу на повећани број мотивисаних учинилаца и способних чувара. Број мотивисаних учинилаца вероватно ће се повећати пред растућом незапосленосту, али ће зато порастати и број способних чувара јер ће већи број незапослених појединаца остати код куће. Тиме ће они обезбедити чување сопствене имовине, али и повећати степен неформалне друштвене контроле усмерене на понашање суседа. С друге стране, самим тим што незапослена особа не путује на посао и са посла смањује се ризик виктимијације од уличног злочина.²⁶

Приликом реаговања друштва на различите облике личних девијација, које настају као последица неједнаке расподеле моћи и богатства унутар друштва, неопходно је поставити питање доступности правди, како ретрибутивној, тако и ресторативној. При томе, ресторативни концепт не сме бити посматран као привилегија учиниоцу/учинитељки, већ напротив, као јасно нормирани пут, који под истим условима мора бити доступан свим грађанима.

Са становишта односа између друштвене правде и кривичног правосуђа могу се поставити извесна питања: код друштвене правде – о томе шта је неопходно да једно друштво буде праведно конституисано; код кривичног правосуђа – о основама праведног кажњавања.²⁷ Оно што иде у прилог друштвеној правди обично обухвата претпоставку да друштво може бити праведно само онда ако је предузело кораке којима је осигурана праведна расподела (редистрибуција) у располагању друштвеним богатством, а ако нема једнакости у располагању, онда бар неопходност задовољавања основних потреба²⁸ чланова тога друштва. С друге

²⁵ I. Marsh, Theories of Crime, London and New York 2006, 109.

²⁶ C. Hale, et al, n. d., 330.

²⁷ Видети чланак о значају концепта ресторативне правде за постизање равнотеже интереса жртве, друштвене заједнице и делинквента: М. Костић, „Uspostavljanje standarda za restorativnu pravdu“, Temida, 1, Beograd 2007, 5-14.

²⁸ Постоје различити критеријуми за класификацију потреба. У литератури се наводе многобројне поделе – на опште и специфичне потребе, сталне и променљиве, незаменљиве и заменљиве, одложиве и неодложиве, природне, физичке и луксузне, стварне и замишљене и др. Нарочити значај има подела према начину на који се потребе задовољавају. Тако се могу разликовати: личне (када их човек задовољава као индивидуа и одлучује о врсти, приоритету, начину и времену задовољавања); заједничке (које се изражавају у кругу интересената и чине синтезу, а не механички збир личних потреба) и опште друштвене потребе (које се задовољавају у целом друштву и под истим условима за све чланове друштвене заједнице). Наведено према: М. Костић, Потребе,

стране, у прилог кривичном правосуђу наводи се претпоставка да кажњавање може бити праведно само ако је засновано на јасним ретрибутивним принципима.²⁹

Редистрибутивни концепт друштвене правде и ретрибутивни концепт кривичног правосуђа чине два основна и често повезана полазишта њихове условљености. Једна је веза емпиријске, а друга нормативне природе.

Емпиријска заснованост је у томе што је извесна форма редистрибутивне правде есенцијална за смањење обима криминалитета у напредним индустријским друштвима. Неједнакост у расподели прихода непосредно утиче на ниво криминалитета. Другим речима, што је већи диспаритет богатства између виших и нижих друштвених слојева у једној заједници, то је већа стопа криминалитета. Чак, тај обим може бити и виши у оним друштвима у којима је већа заступљеност оног дела становништва из нижих друштвених слојева који живе испод неопходног минимума прихода за задовољење основних потреба за егзистенцију.

Нормативна заснованост је у томе да су законом прописане кривичне санкције, приликом изрицања и деловања, мањкаве и то онда када се изричу оним особама којима друштвена правда није ни била доступна пре учињеног кривичног дела, па отуда тврдња да је „ретрибутивна правда могућа само у контексту редистрибутивне социјалне правде“.³⁰

Родно буџетирање као могући одговор на неједнакост

У непрегледном пољу, мноштву исписаних или изречених мисли, ставова, тврђења везаних за појам људских права, можда се ипак треба усредсредити на натписе, попут оних: „Разумевање људских права“,³¹ зато што њихова садржина већ на први поглед упућује на јасно објашњење концепта, али и на неопходност обнављања сазнања. Разлог томе је што се чланом 1. Универзалне декларације о људским правима из 1948. године прописују три основна упоришта: слобода, једнакост и солидарност, или „сва људска права за све“, која уједно захтевају и међусобно разграничавање садржине. Слобода треба да обухвати слободу: мисли, савести, вероисповести, изражавања. Затим, људска права треба да омогуће свим људима једнакост у заштити од дискриминације у уживању људских права, као што је постизање пуне равноправности жена и мушкараца. Солидарност обједињује економска и социјална права, као што су: социјална сигурност, поштена накнада за рад, одговарајући стандард живота и здравља и доступност образовања. На основу наведених принципа и садржаја њиховог досега, људска права подељена су у пет категорија: политичка, грађанска, економска, социјална и културна људска права. Ова права су нормирана Универзалном декларацијом о људским правима, као и у два пакта, па заједно чине Повељу људских права.³²

социјалне разлике..., 223-229.

²⁹ W. Heffernan and J. Kleinig, „Introduction“, u: From Social Justice to Criminal Justice, Poverty and Administration of Criminal Law, 2000, Philopsohy, 1-24.

<http://books.google.com/books?isbn=0195129857...> приступ: 7. 2. 2019. Такође видети поставке учења класичне школе кривичног права: С. Константиновић-Вилић и др, н. д., 266-267.

³⁰ Исто.

³¹ Видети: Razumevanje ljudskih prava: priručnik o obrazovanju za ljudska prava, Beograd 2005, 18. <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/razumevanje-ljudskih-prava.pdf> приступ: 5. 2. 2018.

³² Razumevanje ljudskih prava, 18.

Међутим, развој идеје о нормирању и остваривању људских права није окончан усвајањем Универзалне декларације о људским правима 1948. године. Осамдесетих година 20. века, када је дошло до економског раста у државама Европе, као и у САД, утемељила се и мисао о посебним правима жртава, било недозвољених понашања, било оних која улазе у домен несагледивих последица елементарних непогода. С развојем виктимологије и критичке криминологије у социолошкој мисли западног света, као и економски оснажених привреда, из којих се могао издвајати део буџета за санирање последица процеса виктимогенезе код становништва уопште, а посебно код вулнерабилних група, издвојили су се као заштитни објекти, у домену људских права, и право на: мир, развој и здраву околину. У књижевности која обухвата изворе људских права, ова се права одређују као права солидарности.

Стога, постало је неопходно издвајање и заштита посебно вулнерабилних група становништва. Вулнерабилност се одређује као неповољност положаја у односу на друге, или маргинализовани положај у односу на друге, који у друштву заузимају појединци или групе људи. Према одређењу Светске здравствене организације, вулнерабилност (рањивост) је ниво на коме становништво, појединац или организација нису у стању да предвиде велике тешкоће, носе се са њима, пружају отпор томе и опораве се од њиховог утицаја. Сматра се да ту спадају: деца; бремените жене; старије особе; неухрањени људи; особе са ослабљеним имунитетом, које су у посебној опасности у време недаћа. Сиромаштво и његове уобичајене последице, као што су: недовољна исхрана, бескућништво, лоши услови становања, напуштеност, јесте основни узрок вулнерабилности.³³ UNESCO као вулнерабилне групе издваја: на првом месту неписмене жене; затим, младе који нису укључени у систем школовања и који не поседују основну писменост; осуђена лица; избеглице; домородачко становништво.³⁴

У временском опсегу осамдесетих и деведесетих година прошлог века донети су и усвојени најзначајнији међународни документи који се односе на сузбијање било ког облика насиља над женама и који садрже правно обавезујуће норме за државе потписнице. То је, пре свега, Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена.³⁵ Ова Конвенција, са Опционим протоколом, предвиђа низ мера ради окончања дискриминације жена и обавезује све државе које су је ратификовале или су јој приступиле да уклоне све дискриминаторне законе и да установљавањем судова и других правних институција обезбеде ефикасну заштиту жена од дискриминације.³⁶

³³ World Health Organization. Vulnerable groups.

http://www.who.int/environmental_health_emergencies/vulnerable_groups/en/, приступ: 26. 5. 2018.

³⁴ UNESCO Institut for Lifelong Learning. Vulnerable Groups. <http://uil.unesco.org/literacy/vulnerable-groups/>, приступ: 26. 5. 2018.

³⁵ Конвенција о елиминисању свих облика дискриминације жена. Усвојена од стране Генералне скупштине Уједињених нација резолуцијом 34/180 од 18. децембра 1979. Ступила на снагу 3. септембра 1981. у складу са чланом 27 (1). До 1. марта 1988. године инструменте о ратификацији или приступању депоновале су 94 државе. Превод преузет из "Закон о ратификацији Конвенције о елиминисању свих облика дискриминације жена", „Службени лист СФРЈ” Међународни уговори, бр. 11/1981. http://www.zenskavlada.org.rs/downloads/konvencija_diskriminacija.pdf, приступ: 21. 5. 2018.

³⁶ У члану 1 Конвенције дефинише се „дискриминација“ као свака разлика, искључење или ограничење у погледу пола, што има за последицу или циљ да угрози или онемогући признање, остварење или вршење од стране жена људских права и основних слобода на политичком,

Указивање само на неке социјалне карактеристике које одређују родно неједнаке услове битисања мушкараца и жена у друштву доводи у раван размишљања примену родно одговорног буџетирања. Већина становништва о буџету уопште размишља као о скупини папира испуњених мноштвом бројчаних података. Међутим, буџет, као документ садржи у себи писано приказани процес, који је резултат многоструких консултација, дискусија, преговора, и на крају, гласања. Израда буџета треба да буде руковођена принципима и нормама људских права, која се уносе у прво поглавље израђеног буџета.³⁷

Први документ буџета који је садржао правила родно одговорног буџетирања настао је у Аустралији 1984. године. У Европи, британска иницијатива за родно буџетирање јавила се 1989. године, али је представљала изолован случај све до краја деведесетих година 20. века, када се у Француској почело са објављивањем „*jaune budgetaire*“ („*жути додатак Закону о буџету*“), након чега је у још неким европским земљама дошло до иницијатива за родно буџетирање. Родно буџетирање тренутно се одвија у више од четрдесет земаља широм света.³⁸

Родно одговорно буџетирање (РОБ) састоји се у примени родне анализе на јавне буџете, или, сагледавање ефеката алокације буџетских средстава на животе жена и мушкараца у локалној заједници. При томе се не израђују посебни буџети за жене и мушкарце, већ се буџетом предвиђа таква прерасподела средстава тако да та прерасподела буде адекватна за задовољење потреба жена и мушкараца у једној заједници. Родно одговорно буџетирање је и стратешки приступ којим се, помоћу алокације средстава за спровођење политика, мера и програма, може унапредити родна равноправност и подстаћи вишеструки потенцијали жена и мушкараца у корист развоја и побољшања квалитета свакодневног живота.

Родно одговорно буџетирање омогућава одговор на питање да ли жене и мушкарци у једној локалној заједници имају једнак приступ ресурсима, да ли једнако учествују у одлучивању и да ли имају једнаке користи од употребе ресурса.³⁹

Одговор на захтеве за свеобухватну примену концепта људских права код нас је јасно видљив у одредбама Закона о буџетском систему из 2009. године⁴⁰ који у члану 2 прописује да родно одговорно буџетирање „представља увођење принципа родне равноправности у буџетски процес, што подразумева родну анализу буџета и реструктурирање прихода и расхода са циљем унапређења родне

економском, друштвеном, културном, грађанском и другом пољу, без обзира на њихово брачно стање, на основу равноправности мушкараца и жена.

³⁷ Realizing human rights through government budgets, UN Human Rights, New York and Geneva 2017, <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/RealizingHRThroughGovernmentBudgets.pdf>, 37. приступ: 19. 2. 2019.

³⁸ Gender Budgeting – Rodno budžetiranje, Završni izvještaj stručne grupe za rodno budžetiranje, Generalna direkcija za ljudska prava, Strazbur, 2005. године, https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/07/Savjet-Evrope-PDF_EG-S-GB2004RAPFIN_E-prevod.pdf, 10. приступ: 19. 2. 2019.

³⁹ А. Vladislavljević, Praktičan alat za rodno odgovorno budžetiranje u tri koraka, ROB 3, 2011, 4. <http://www.oda.rs/wp-content/uploads/ROB3-Alat-za-rodno-odgovorno-budžetiranje-u-3-koraka-1.pdf>, приступ: 19. 2. 2019.

⁴⁰ Закон о буџетском систему, „Сл. гласник РС“, бр. 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 - испр., 108/2013, 142/2014, 68/2015 - др. закон, 103/2015, 99/2016, 113/2017 и 95/2018.

равноправности“⁴¹. Даље, припрема буџета и финансијских планова подразумева да неки од дефинисаних циљева, односно показатељи учинка програма, програмске активности или пројекти представљају родно одговорне циљеве, односно родне показатеље којима се приказују и прате планирани доприноси програма, програмске активности или пројекта остваривању родне равноправности (члан 28). Одредбе овог закона које се односе на родно одговорно буџетирање примењиваће се на буџетске кориснике у складу са годишњим планом поступног увођења родно одговорног буџетирања, а у целини до доношења буџета Републике Србије и буџета локалних власти за 2020. годину. План поступног увођења родно одговорног буџетирања из става 1. овог члана, односно број програма и број буџетских корисника доноси министар надлежан за финансије, покрајински секретар за финансије, односно орган надлежан за буџет јединице локалне самоуправе, у сарадњи са институцијама надлежним за унапређење родне равноправности, најкасније до 31. марта текуће године за наредну годину.

Овако предвиђене активности наше државе на плану макроекономских показатеља јасно указују на опредељење за имплементацију норми из ратификованих међународних докумената. Но, свакако да се у овом раду, за крај, морамо осврнути на постојање свести о људским правима. Зато што није довољна само намера законописца да их својом нормом продубљује и примењује у корист грађана, већ сами грађани морају развијати, неговати свест о њиховом постојању. На питање с почетка текста, да ли је родно буџетирање заиста неопходно, јасан је одговор који се налази у тексту В. Вујчића да је свест о људским правима „знање о правима (о њиховој повијести, врстама, итд.), али и (као) вјеровање о њиховој потреби, важности, нужности. Уколико људи масовно нису увјерени да сватко има право на слободу савјести, вјероисповијести, на слободу говора и мишљења, на слободу удруживања и ђеловања итд., тешко је и најсвјеснијим владама ефикасно, разборито и стабилно владати у појединим земљама. Зато је врло важно колико су људска права постала дио политичке културе грађана, тј. колико су они спремни подржавати та права, а не само формално више или мање о њима нешто знати“⁴¹.

⁴¹ V. Vujčić, „Svijest o ljudskim pravima“, *Politička misao*, XXXVII, 3, Zagreb 2000, 56. <https://hrcak.srce.hr/file/42858>, приступ: 20. 2. 2019.

Литература

- Dirkem, Emil. Pravila sociološke metode. Beograd 1963.
- Gender Budgeting – Rodno budžetiranje, Završni izvještaj stručne grupe za rodno budžetiranje, Generalna direkcija za ljudska prava, Strazbur 2005.
- Gidens, Entoni. Sociologija. Beograd 2005.
- Hale, Chris, Keith Hayward, Azrini Wahidin and Emma Wincup. Criminology. Oxford University Press 2005.
- Heffernan, William, and John Kleinig. „Introduction“. U: From Social Justice to Criminal Justice, Poverty and Administration of Criminal Law, 2000, Philopsohy.
- Heler, Agneš. Vrednosti i potrebe. Beograd 1981.
- <http://www.bgcentar.org.rs/bgcentar/wp-content/uploads/2013/04/razumevanje-ljudskih-prava.pdf>
- <http://www.oda.rs/wp-content/uploads/ROB3-Alat-za-rodno-odgovorno-budzetiranje-u-3-koraka-1.pdf>
- https://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/07/Savjet-Evrope-PDF_EG-S-GB2004RAPFIN_E-prevod.pdf
- Karmen, Andrew. „Poverty, Crime and Criminal Justice“, u: From Social Justice to Criminal Justice, Poverty and Administration of Criminal Law, 2000, Philopsohy.
- Marsh, Ian. Theories of Crime. London and New York 2006.
- Milutinović, Milan. Kriminologija. Beograd 1988.
- Razumevanje ljudskih prava: priručnik o obrazovanju za ljudska prava. Beograd 2005.
- Realizing human rights through government budgets, UN Human Rights, New York and Geneva 2017, <https://www.ohchr.org/Documents/Publications/RealizingHRThroughGovernmentBudets.pdf>
- UNESCO Institut for Lifelong Learning. Vulnerable Groups. <http://uil.unesco.org/literacy/vulnerable-groups/>
- Vladisavljević, Aleksandra. Praktičan alat za rodno odgovorno budžetiranje u tri koraka. ROB, 3, 2011.
- Vujčić, Vladimir. „Svijest o ljudskim pravima“. Politička misao, XXXVII, br. 3, Zagreb 2000. <https://hrcak.srce.hr/file/42858>
- World Health Organization. Vulnerable groups. http://www.who.int/environmental_health_emergencies/vulnerable_groups/en/
- Бошковић, Мило. Криминологија. Нови Сад 2015.
- Службени гласник Републике Србије 54/2009, 73/2010, 101/2010, 101/2011, 93/2012, 62/2013, 63/2013 - испр., 108/2013, 142/2014, 68/2015 - др. закон, 103/2015, 99/2016, 113/2017, 95/2018.
- Игњатовић, Ђорђе. Криминолошко наслеђе: практикум из криминологије. Београд 2002.
- Службени лист Социјалистичке Федеративне Републике Југославије 11/1981.
- Константиновић-Вилић Слободанка, Весна Николић-Ристановић и Миомира Костић. Криминологија. Ниш 2012.
- Костић, Миомира. „Потребе, социјалне разлике и криминалитет“. У: Узроци и последице социјалне диференцијације у нашем друштву данас. Приштина 1997.
- Иста. „Успостављање стандарда за ресторативну правду“, Темида, 1, Београд 2007.

Marks, Karl. Nemačka ideologija. Beograd 1964.
Преглед сиромаштва у БиХ,
www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/PRSP_PregledSiromastva.pdf
Фатић, Александар. Казна као метафора. Београд 1995.